

دست‌رسی آزاد و علم باز در کتابداری پزشکی

مصطفی قربانی

چرا این موضوع مهم است؟

■ افزایش اطلاعات پزشکی

■ نیاز به دسترسی سریع

■ نقش کتابخانه‌ها

■ حجم اطلاعات پزشکی بسیار زیاد است و کارکنان نظام سلامت نیاز دارند سریع و رایگان به منابع معتبر دسترسی داشته باشند.

تعریف

- **علم باز (Open Science):** علم باز رویکردی در پژوهش علمی است که بر پایه‌ی شفافیت، دسترسی آزاد و مشارکت همگانی بنا شده و هدف آن این است که تمام مراحل پژوهش (از داده‌ها و روش‌ها تا نتایج و انتشار) برای همه قابل دسترس، قابل بررسی و قابل استفاده باشد.
- **دسترسی آزاد (Open Access):** دسترسی آزاد به معنای دسترسی رایگان، فوری و بدون محدودیت به مقالات و تولیدات علمی در بستر اینترنت است، به گونه‌ای که هر فردی بتواند بدون پرداخت هزینه و با حداقل محدودیت‌های حقوقی از آنها استفاده کند.

اهمیت آنها در پژوهش‌های علوم پزشکی

❖ دسترسی سریع به یافته‌های علمی و بالینی

❖ بهبود تصمیم‌گیری درمانی مبتنی بر شواهد

❖ افزایش شفافیت، تکرارپذیری و اعتماد به پژوهش‌ها

❖ تسریع پاسخ به بحران‌های سلامت (مانند همه‌گیری‌ها)

❖ کاهش نابرابری در دسترسی به دانش پزشکی

❖ تقویت همکاری‌های علمی بین‌المللی

انواع دسترسی آزاد

- دسترسی آزاد طلایی Gold Open Access
- دسترسی آزاد سبز Green Open Access
- دسترسی آزاد هیبریدی Hybrid Open Access
- دسترسی آزاد الماس Diamond Open Access

دسترسی آزاد طلایی Gold Open Access

- مقاله مستقیماً در یک مجله OA منتشر می‌شود.
- همه می‌توانند بدون پرداخت هزینه به مقاله دسترسی پیدا کنند.
- اغلب نویسندگان یا سازمان پژوهشی هزینه انتشار مقاله APC را می‌پردازد.
- مثال: مجلات PLOS، BMC
- مزایا: دسترسی فوری، رسمی و معتبر
- معایب: هزینه برای نویسندگان

دسترسی آزاد سبز Green Open Access

- نویسنده مقاله را در مخزن نهادی یا موضوعی دانشگاه یا سازمان قرار می‌دهد.
- مقاله اصلی یا نسخه پذیرفته‌شده در اختیار همه قرار می‌گیرد.
- معمولاً بدون هزینه است و با مجله اصلی همزمان منتشر می‌شود.
- مزایا: بدون هزینه، حفظ حقوق نشر اصلی
- معایب: گاهی با تاخیر (embargo period) منتشر می‌شود.

دسترسی آزاد هیبریدی Hybrid Open Access

- مجله‌ای که هم OA و هم اشتراکی Subscription است.
- نویسنده می‌تواند تصمیم بگیرد مقاله‌اش OA باشد و هزینه APC پرداخت کند.
- سایر مقالات همان مجله هنوز اشتراکی باقی می‌مانند.
- مزایا: انتخابی برای نویسنده، دسترسی ترکیبی
- معایب: هزینه بالا، کمی گیج‌کننده برای کاربران

دسترسی آزاد الماس diamond open access

• این مدل دسترسی آزاد رایگان را هم برای نویسندگان و هم برای خوانندگان فراهم می کند.

اجزای اصلی علم باز

○ اجزای کامل علم باز در پزشکی می شوند:

○ : Open Data داده‌های باز

○ Open Source / Software نرم‌افزار باز

○ Open Peer Review داوری باز

○ Open Access مقالات باز

○ Open Education آموزش باز

○ Open Methodology روش‌شناسی باز

تفاوت علم باز و دسترسی آزاد

ویژگی	دسترسی آزاد	علم باز
محتوا	مقالات و انتشارات علمی	مقالات، داده ها، روش ها، کدها و داوری
هدف	دسترسی رایگان و بدون محدودیت	شفافیت، مشارکت و دسترسی کامل به فرآیند پژوهش
گسترده‌گی	محدود به انتشار	کل چرخه پژوهش

مزایای برای پژوهشگران پزشکی

- دسترسی آسان به منابع علمی
- افزایش استناد و دیده شدن پژوهش‌ها
- همکاری بین‌المللی و چندرشته‌ای
- تسریع نوآوری در درمان‌ها

چالش‌ها و محدودیت‌ها

- هزینه‌های انتشار (APC)
- مسائل کپی‌رایت و مالکیت فکری
- کیفیت و اعتبار مجلات دسترسی آزاد
- مقاومت برخی ناشران سنتی

نمونه‌های موفق جهانی

PubMed Central○

Plan S○

European Open Science Cloud○

Doaj○

وضعیت در ایران

○ سیاست‌های وزارت بهداشت و دانشگاه‌های علوم پزشکی

○ مجلات دسترسی آزاد داخلی

○ فرصت‌ها و چالش‌های بومی

نقش کتابدار پزشکی به عنوان تسهیل‌گر اصلی

○ آموزش پژوهشگران در استفاده از منابع آزاد

○ مدیریت داده‌های پژوهشی و اصول FAIR

○ ترویج فرهنگ علم باز در دانشگاه‌ها

○ پشتیبانی از تیم‌های بالینی و تحقیقاتی

چشم‌انداز آینده

- گسترش همکاری‌های بین‌المللی
- ادغام با هوش مصنوعی و داده‌های بزرگ
- نقش کلیدی کتابدار در سلامت دیجیتال

باتشکر از توجه شما